

Humaniteit vergt tegenmacht

Eén van de grondleggers van de Nederlandse medische ethiek, Paul Sporken, beschouwt ‘authentieke humaniteit’ als de basisnorm van ethiek (Sporken, 1972). Het is de taak van de ethiek om de inhoud van menselijkheid in allerhande situaties zodanig te verhelderen dat zij richting kan geven aan ons handelen. Humaniteit is daarmee per definitie een dynamisch begrip, dat open is en telkens wordt gewogen, gecorrigeerd en aangevuld vanuit de praktijk van het leven zelf. In de gezondheidszorg zouden we zeggen: vanuit concrete casuïstiek. Ethici hebben geen “mooi afgerond mensbegrip” tot hun beschikking om morele kwesties mee “op te lossen” (Sporken, 1972, p.9). Mens-zijn is volgens Sporken daarom altijd mens-in-wording zijn binnen een steeds veranderende wereld en cultuur.

Zo’n vijftig jaar na Sporkens betoog publiceerde de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving een interessant essay met een titel die klinkt alsof er op het werk van Sporken wordt voortgeborduurd: *Machtige mensbeelden. Kiezen voor menswaardig bestaan* (2021). In het essay laat de Raad zien dat er enkele sterke mensbeelden ten grondslag liggen aan de Nederlandse verzorgingsstaat. In politiek en beleid wordt vertrokken vanuit het idee van de burger als rationeel kiezende, calculerende (zorg)consument én vanuit het idee van de burger als individu wiens zelfbeschikking moet worden gekoesterd en gestimuleerd. Deze mensbeelden vormen het normatieve en legitimerende fundament onder de verschuiving richting marktdenken in de zorg en de groeiende nadruk op zelfsturing via bijvoorbeeld persoonsgebonden budgetten. Waar Sporken hamert op het telkens opnieuw bepalen van de inhoud van humaniteit via de praktijk van het leven, lijkt de verzorgingsstaat van de 21ste eeuw gestoeld op vastomlijnde mensbeelden en inherente normatieve eisen ten aanzien van gezondheid, welzijn en zorg en wat beschouwd wordt

als een menswaardig bestaan. In de praktijk botsen deze machtige mensbeelden steeds vaker met normatieve opvattingen van burgers zelf. Om met Sporken te spreken: burgers wordt de mogelijkheid tot ‘authentieke humaniteit’ ontnomen, tot ‘mens-in-wording’ in een voortdurend veranderende wereld, als de overheid paal en perk stelt aan de invulling van een menswaardig bestaan. De mensbeelden achter politiek en beleid leiden zodoende tot vervreemding. Burgers herkennen zich niet in de overheid en haar beleid, de overheid wantrouwt burgers. Machtige mensbeelden vragen daarom om tegenmacht, concludeert de Raad in het essay. Mensbeelden moeten scherp bevraagd worden, evenals de wijze waarop ze mee vormgeven aan politiek en beleid. Het zijn per slot van rekening tijdgebonden en dynamische opvattingen over een menswaardig bestaan en om vervreemding te voorkomen is het noodzakelijk scherp oog te hebben voor de diversiteit van mensen en hun leefomstandigheden.

Humaniteit vergt dus tegenmacht. Dit nummer van het *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek* biedt die kritische bevraging van menselijkheid in verschillende artikelen. De ontwikkeling van de mogelijkheid om een zwangerschap buiten de baarmoeder voort te zetten via de techniek van ectogenese leidt tot hernieuwde ethische vragen ten aanzien van de mogelijke gevolgen voor zwangerschapsafbreking. Wesselink en De Graeff (p.2) analyseren deze potentiële ontwikkeling en voeden zo het morele debat over reproductieve mogelijkheden. In een reactie plaatsen de Gentse ethici Accoe en Segers kanttekeningen bij hun analyse (p.8), want is de geschetste toepassing van ectogenese als alternatief voor abortus niet al te speculatief? Van Berkel en Van den Born bespreken in hun bijdrage (p.9) de manier waarop het dominante risico-denken in de langdurige zorg ten koste gaat van de kwaliteit van die zorg.

Met behulp van het denken van Hannah Arendt maken de auteurs inzichtelijk dat de nadruk op registeren en verantwoordwoorden voortkomt uit een mensbeeld waarin maakbaarheid centraal staat en het onvoorspelbare wordt weggepoetst. Dergelijke zorg miskent de volle betekenis van ‘kwaliteit van leven’ stellen Van Berkel en Van den Born. Tot slot komt de tegenmacht die kritisch denken biedt pregnant aan de orde in een interview met filosoof Massimiliano Simons (p.20), die recent een boek schreef over het werk van de Franse wetenschapsfilosoof Michel Serres. Met de van Serres geleende noties ‘parasiet’ en ‘quasi-object’ analyseert Simons de geneeskunde. Dat leidt tot prikkelende gedachten over wetenschap, het coronavirus en de rol van de arts tegenover de patiënt. De ontwikkelingen, casuïstiek en toepassingen uit deze bijdragen onderstrepen Sporkens punt omtrent het belang van ethiek: mens-zijn is mens-in-wording zijn.

Gert Olthuis

Hoofdredactie.tge@gmail.com

Literatuur

- Raad voor Volksgezondheid & Samenleving. *Machtige mensbeelden. Kiezen voor menswaardig bestaan*. Den Haag: RV&S, 2021. (via www.raadrivs.nl)
- Sporken P. *Voorlopige diagnose. Inleiding tot een medische ethiek* (3de herziene druk). Bilthoven: Uitgeverij AMBO, 1972.